

Posudek na disertační práci

Pavla Pěnkavy

Sociální aspekty stárnutí u osob bez domova v souvislosti se systémovými opatřeními v Praze

Cílem práce bylo zjistit, jak jsou jednotlivé typy sociálních služeb určených seniorům bez domova v Praze využitelné touto cílovou skupinou. Situaci této cílové skupiny autor zkoumal rozhovory se samotnými seniory bez domova a dále rozhovory s experty, kteří s touto skupinou lidí pracují v pražských zařízeních sociálních služeb.

Práce (která má celkový rozsah 261 str.) podává v teoretické části pečlivý rozbor relevantních medicínských a sociologických koncepcí bezdomovectví. K medicínským koncepcím se autor staví kriticky, bezdomovectví pojímá jako stav, jehož hlavní determinantou je odpojení od klíčových sociálních vazeb. Ze sociologických teorií je mu zjevně nejbližší teorie sociálního konfliktu (věnuje jí nejvíce pozornosti), i když za relevantní pokládá teorii subkultury extrémní chudoby, koncept sociálního vyloučení, teorii diskriminace a teorii stigmatu. Stigma, diskriminace a vyloučení mají společného jmenovatele – tím je obrana většiny proti menšině představující ohrožení spíše symbolické než ohrožení v rovině reálného konfliktu skupin. Lidé bez domova nemají schopnost se organizovat a vystupovat jako sjednocená skupina vůči jiným skupinám. Sociální konflikt je tedy v jejich případě velmi speciálním typem konfliktu, „nepravým konfliktem“, jak autor uvádí s odkazem na Cosera; bezdomovci jsou skupinou vhodnou na naplnění role „obětního beránka“, a to zase jen pro určité skupiny spíše ze spodních vrstev společnosti. V závěru přehledu sociologických teorií mohla být zřetelněji zhodnocen jejich průnik. Autor nicméně pokrývá většinu relevantních teorií a správně dovozuje jejich význam pro problematiku bezdomovectví.

Autor se v dalším výkladu opírá o koncepci *capabilities* vzniklou původně na poli ekonomie (Sen) a rozpracovanou ve filosofii (Nussbaumová). Tato koncepce, úzce související s koncepcí lidských práv, je vhodná pro zachycení potřeb a možností cílové skupiny z její perspektivy, tj. z opačné perspektivy, než k jaké tendují některé deprivované vrstvy společnosti, jimž se bezdomovci jeví jako vhodný objekt pro ventilaci frustrací. *Capabilities* bez sociálního kontextu odpovídají tomu, co Nussbaumová označuje jako „internal capabilities“, autor však provádí úvahu o možnosti rozvíjet je u starých lidí bez domova v intencích konceptu „combined capabilities“, na který už neodkazuje.

Combined capabilities je kombinace vrozených schopností v interakcích se společenskými podmínkami. Slovy Nussbaumové: „...the freedoms or opportunities created by a combination of personal abilities and the personal, social and economic environment“. (Viz Nussbaum, M. /2011/: *Creating Capabilities: The Human Development Approach*, Belknap/Harvard UP.)

Návazně autor předkládá psychologické teorie potřeb, opět s akcentem na potřeby starých lidí, tyto koncepce jsou podstatně užší než koncepce capabilities, která se jeví jako vhodnější východisko pro konstrukci úvah o podpoře starých lidí bez domova. Na některých místech zde autor již ilustrativně cituje z výsledků svého empirického šetření.

Je dobře, že autor věnoval pozornost i postojům veřejnosti. Předsudky týkající se seniorů bez domova shrnuje na str. 50 v tabulce, kde je srovnává s předsudky veřejnosti týkající se seniorů obecně, zjištěnými Sýkorovou a Chytilém. Zde však není uvedeno, jak přesně byl přehled jím uváděných předsudků získán. Tuto pasáž práce doplňuje příklady akcí, které pomáhají předsudky proti bezdomovcům.

Rizikové faktory spojené s životem bez domova pak autor popisuje s odkazem na své (zčásti již dříve publikované) profesionální zkušenosti pražského kurátora pro dospělé i s odkazem na jiné recentní české prameny.

Poté autor krátce popisuje dostupné služby pro cílovou skupinu na území hlavního města Prahy a návazně se věnuje možnostem využívat ve prospěch seniorů-bezdomovců ideál aktivního stáří. I zde již cituje ze svého empirického šetření, z rozhovorů s respondenty-bezdomovci.

Třetí kapitola je věnována „systému“, tedy legislativním prostředí v ČR a sociální správě. Tato kapitola je zčásti popisná, zčásti kritická, zejména vůči fungování Úřadu práce a vůči politice obcí uplatňované formou sankčních vyhlášek. Proti tomu autor staví činnost angažované laické veřejnosti, která se snaží různými způsoby lidi bez domova podporovat.

Čtvrtá kapitola jedná o lidech bez domova v Praze a o vztahu Pražanů k lidem bez domova. Z citovaných průzkumů vyplývá, že trend k vnímání bezdomovců jako hrozby aktuálně v Praze slábne.

Pátá kapitola je přehledem zahraničních výzkumných studií o seniorech bez domova a českých studií o bezdomovcích bez ohledu na věk. Autor excerpta ze zahraniční literatury nekomentuje. Konstatuje, že zájem českých výzkumníků o lidi bez domova se postupně probouzí.

Vlastní autorovo výzkumné šetření je uvedeno průzkumem toho, jak se strategické politické dokumenty týkající se lidí bez domova promítají do konkrétních politik městských částí Prahy. Výsledkem je zjištění, že jen minimálně. Podobně je tomu na úrovni krajů ČR.

Vlastní důkladné výzkumné šetření se zaměřuje na sebe-percepci pražských bezdomovců-seniorů a jejich vztahu k nabídce služeb, dále na to, jak tato služby hodnotí zainteresovaní experti a nakonec na porovnání výpovědí seniorů s názory expertů. Tyto tři kroky výzkumu jsou operacionalizovány do několika desítek dílčích cílů. V řadě dílčích otázek jsou pre-senioři srovnáváni se seniory (věk 60 plus).

Výzkumný soubor tvořilo nenáhodně vybraných 225 respondentů bezdomovců (v tomto počtu je 55 osob kontrolní skupinou, jejíž věk byl nižší než 59 let a vyšší než 50 let, ostatní zkoumaní měli věk 60 let a výše). Skupinu expertů tvořilo 33 osob reprezentujících všechny pražské organizace zabývající se bezdomovci (jeden zástupce na jednu organizaci). V tomto druhém případě je vzorek úplný. Vztah výběrového souboru bezdomovců seniorů k základnímu souboru všech pražských bezdomovců nelze určit, neboť neexistují validní data týkající se této populace. Studovaní bezdomovci jsou pravděpodobně ti, kteří mají větší zájem

o služby než jiní. Šlo o klienty, kteří během dvou let kontaktovali oddělení sociální prevence Prahy 1.

Získaná data jsou statisticky přiměřeně vyhodnocena a interpretována. Jsou doplněna ukázkami z rozhovorů s klienty i s experty.

V závěru práce autor formuluje doporučení pro rozvoj služeb pro seniorskou populaci žijící bez domova i pro legislativní podporu těchto služeb.

Pokud jde o stylistiku a jasnost vyjadřování, práce je v pořádku.

Práce využívá relevantní domácí i zahraniční literaturu, na několika místech (str. 166, 171,176) nejdou prameny citované v textu dohledat v seznamu literatury.

Práce je v české odborné literatuře unikátním pokusem o popis situace lidí bez domova v seniorském věku. Autor prací prokázal schopnost formulovat problém a hledat jeho řešení cestou empirického výzkumu. Autorovi doporučuji její publikaci v podstatně zkrácené podobě.

Práci doporučuji k obhajobě.

V Praze 6.5. 2019

Doc. O. Matoušek

školitel